

PODOBA SLAVKE KLAVORE

Bilo je nedeljsko popoldne — eno izmed redkih, ko nas niso odgnali prekopavat zemlje. Naletaval je redek sneg, mokra in hladan sodra je zebala do kosti. Kacetarji so se potegnili v barake, zagorjanski fantje so posedli po tleh ter začeli s svojimi večnimi pogovori o polenti — o polenti, ki je plavala v Zagorju na masti —, iz upadlih lic in vdratih velikih oči pa jim je sijala lakota.

V barako je planil Slavko. Z očmi je hotel nekoga najti. Zagledal me je in zaklical:

»Kje si, Janez?«

Pograbil me je za jopič ter me skoraj odvedel preko barake.

Tam je slonel ob nizkem oknu Joža in črtal po papirju. Levico je držal plaho preko listov, kakor po navadi. Tako je z eno roko vedno skrival ukradene liste. Kradel mu jih je Slavko, v stavbni pisarni. Zaradi takšnih tatvin so nemški kriminalci klali po taborišču.

»Ali vidiš?« me je vprašal Slavko.

Stopil je k oknu ter pokazal s celo glavo skozi šipe. Mladi glas — največkrat je bil zafrkljiv in poln smeha — je bil nekam trd; pogled izza očal je bil resen, skoraj ogorčen.

»Ali vidiš?« je ponovil slikar, ne da bi me pogledal.

Vprašanje je bilo povedano z glasom, ki je očital in govoril:

»Dragi moj Janez, samo to si oglej in pusti vsa upanja!« Cela sključena slikarjeva postava je bila kakor en sam kup nesreče. Take postave so dobivali kacetarji, ko jim je iz obrazov začela sijati smrt. Logoraši so se jih začeli ogibati. In potem so se jih neki dan usmili kriminalci ter ji dotolkli za krematorij.

Skozi zamegljeno okno so se videle sive in katranaste konture židovske barake; drugače je bil zunaj mraz. Sodra, ki je tresla do kosti, je naletavala naprej in naprej... Ali — ničesar nisem zagledal.

»Ali ga ne vidiš? Juda? Živi!« je zatišano in ogorčeno vzkliknil Slavko ter me skoraj potisnil proti šipi.

Med našo in židovsko barako je ležalo slečeno, docela golo telo. Ležalo je na tistem ostrem in hladnem kacetarskem kamenju. Bil je Žid, bil je gol ko Kristus. Videla so se mu vsa rebra, kakor na skeletu. Redke in zmrzle snežinke — tista sodra — so naletavale na nekam sivkasto kožo ter se talile. Žid — vse je kazalo — še ni umrl. Koščena rebra so se od časa do časa, poredko dvigala, komaj za spoznanje. Žid je umiral. Zato so ga slekli in odvedli na kamenje pred barako.

Takrat je Joža potegnil s svinčnikom — držal ga je leseno v ozebljih prstih — preko skicirke in ves obupan povedal:

»Saj... beži, beži, ničesar se ne dá narisati, prav ničesar. Kje moreš kaj takega narisati? Upodobiti vse to, kar vidiš — pa to bi še šlo. Ali — upodobiti vse, kar ti tišči srce...? Ne morem več... Kaj se pa to pravi, risati vedno samo gola, umirajoča trupla... Saj to je strahotno! Sam propadaš... Poglejte, in s takšno roko!«

Pokazal je roko in poskušal gibati s prsti. Bili so oviti v cunje in v trakove.

»Malo še, pa ne bom mogel več zganiti z njimi. Ta mokrota! Dan za dnem ti lije, to bavarsko podnebje — a mi vse dneve na dežju!«

Začel se je smiliti samemu sebi. Zdrsel je ob oknu na pod, stegnil noge ter začel jadikovati — o Židih...

»Slepci ste, ali nič ne vidite, kaj so napravili z Židi?« Vprašujoče se je zaziral zdaj v tega, zdaj v onega. Hotel je, da bi ga kdo potrdil v obupu. »Tega, kar so napravili z Židi, tega ni mogoče dopovedati. Besede ni za to, črte ni, da bi narisala. Ko so rešili — nasmehnil se je — »židovsko vprašanje v rajhu, so ga začeli reševati« — znova se je nasmehnil — »po Evropi. Danes, ta trenutek, umirajo na osemnajstem bloku Židje, tisti trinajstletni otroci, ki jih vlačijo iz Holandije in iz Francije... A kaj

ti pripovedujejo Poljaki? Kaj delajo z njimi? Na milijone so jih že spravili — znova se je jedko nasmehnil — »na oni svet... a zdaj te vprašam, zdaj vas vprašam: a koliko je nas? Bilo nas je za poldrugi milijon... Mi vsi, kar nas je, smo zapisani poginu, smrti, gotovi smrti... in vsa Slovenija, z nami vred... Oglejte se samo po kacetu!«

Zaziral se je v nas ko v neverne Tomaže. Potem je začel pripovedovati tisto znano in staro storijo o Mauthausnu, ki so ga začeli graditi takrat, ko je prišel v Avstrijo Hitler.

»Od takrat do danes,« je govoril, »je poginilo tu — v tej nedolžni Avstriji! — na tisoče, nad šestnajst tisoč ljudi. A koliko jih je prišlo iz taborišča živih? Dvajset ciganov...« — posmehljivo nas je pogledal — »a nekaj tisoč, nekaj deset tisoč kacetarjev je odšlo skozi dimnik. Pogledj, pogledjte skoz okno...!«

Zrli smo tiho in mrtvo po pisanih oblekah kacetarjev. Bile so pomazane z ilovko in s strnjeno krvjo. Dušan je krpal rokavico. Za trenutek je postal z delom, kakor da bi hotel nekaj povedati, a ni poslej ničesar dejal. Okrenil pa se ni nobeden, nobeden se ni hotel ozreti skoz okno; plamen — dvigal se je iz dimnika — smo nosili s sabo vsi. To je bil plamen, v katerem so izgorevali spomini na ženo, na otroka... in na to, da spodaj nekje, koder je živel spomin, izseljujejo, streljajo. Vse to je počasi izgorevalo... Vsako jutro in vsak večer smo zrl v tiste plamene na apelih. Nikoli jih ni bilo ne konca ne kraja.

»Poglej,« je dejal slikar — njegov glas je postajal zagrizen in vročičen, silil je v nas — »poglejte,« je nadaljeval, »kak plamen se dviga iz kamina. Ponoči in podnevi, nikoli ne ugasne. Trupla gorijo, ljudje gorijo. V Guznu so žgali, da je počil kamin. Ali Guzen ni zadnji logor, tudi v Avstriji ne. Včasih so goreli Židje in Nemci, potem Čehi in Španci, zdaj smo začeli goreti tudi mi — lepo število nas je že zgorelo.« Obmolknil je, za trenutek, in končal: »Volta je odšel sam pod kroglo. Kot ovce poginjamo. Si že videl koga, ki bi se uprl? Komaj da dvigne kateri roko. Vse je lačno, na psu. To je konec...«

Znova smo vsi molčali. Nikogar ni bilo, ki bi se oglasil, ki bi se upal upreti slikarju. Dušan je krpal rokavico, za slikarjeve ozeble prste,

Iznenada pa se je dvignil in potisnil krpanje v žep. Prijel je slikarja za ovratnik, ga dvignil in ga postavil na noge.

»Pusti te svoje papirje!« mu je dejal z zapovedujočim glasom in se obrnil proti nam. »Pojdimo na osemnajsti blok. Janda je tam, iz Maribora so ga pripeljali.«

Ali — zunaj je bil mraz, nikomur se ni ljubilo v sneg. Treba je bilo mirovati, vsak trenutek je bilo treba kje počivati, bilo je treba kje čepeti in varovati toploto.

»Ah,« je vzdihnil slikar in zamahnil z roko, »po kaj hočeš pred blok, kaj bi stal tam zunaj pred blokom? V mrazu in snegu!« Znova je bil pripravljen sestiti in zlesti vase. »Kaj pa bi hotel zvedeti? da znova streljajo...? Da so ustrelili Hermanka, Kerenčiča, da so ustrelili Slavko? Vsi mi, s poldrugim milijonom vred, smo zapisani poginu... Koga streljajo danes, prosim te, prosim vas? Naše najboljše... Kdo je še ostal? Nihče več, lahko rečeš. S temi, ki so ostali, bodo Nemci lahko, po Mariboru ne govori nihče več slovensko. Tisti posamični primeri, tisti posamični upori, to je propaganda, beži, beži... Štajerska je postala Untersteiermark. Untersteiermark ist gerettet! Ha-ha-ha...!«

Slikar se je strupeno nasmehnil, potem je obstal z vprašujočim, s kljubovalnim obrazom pred Dušanom. Ali njegov zabuhli obraz — takšnega so dobivali sčasoma stari kacetarji — je ostal docela negiben, odgovora ni bilo na njem nikakršnega. Vendar pa je odšel za Dušanom, odšli smo tudi ostali. Bil je brez vsake volje, to se je razlezlo tudi na nas.

Barake so bile kakor gluhe. Samo spodaj nekje, proti kamnitemu izhodu, je zavil za barakami Španec. Roke je imel potisnjene v žepe, glavo je vlekel v privihani ovratnik letne jopice.

Pred osemnajstim blokom je bilo vse pred barako. Na novo prišli kacetarji so gledali preplašeni v svet in pošklepetavali; povečini so bili v srajčah in v spodnjih hlačah. Te hlače, z izprano modrikastimi progami, so nekateri nosili v rokah, bile so brez trakov in brez gumbov. Nekaj jih je bilo bosih; prestopali so z nogami po zmrzlem kamenju, postajali na eni nogi ter se tuje in z zbeganimi očmi zazirali v nas.

Ustavili smo se pred žico in začeli v vseh mogočih jezikih poizvedovati za Jandom.

Debelušasti novinec — bil je Čeh — se je pritoževal, da so jih nagnali iz barake zaradi čiščenja, a čistili in pometali bi naj zdaj že več kot dve uri. Ti »sveži« kacetarji so bili kakor goli ptiči; padli so iz toplega gnezda, gledali so krmežljivo in nič se niso mogli znajti, pokazovali so na nekoga kamerada, kakor so govorili, na kamerada, ki je bil bled ko stena in imel pomodrele noge; hkrati pa so govorili in jadikovali o nekih starih, da bodo pomrli, ako bodo morali stati tako dolgo na mrazu. Bili so skoraj sami Čehi. Vpraševali so z rokami — kazali so po zraku —, če bi imeli kaj kruha in cigaret. Kosmat in ko stena bled Čeh je drsal z lesenimi coklami za Jandom ter ga nagovarjal, naj reče nam — kameradam, da mu prinesemo kruha. Ali Janda se ga je otepal.

»Vem, zebe te,« mu je odgovoril Dušan z obrazom, ki je bil vsera-zumevajoč, a brezbrizen hkrati — in ga zavrnil, ali mi — pokazal je na nas — »imamo zdaj druge pogovore.«

»Kako je spodaj, kako je pri nas, doma? To povej!« je skoraj zaklical Slavko in prestopil po snegu.

Z rokami se je prijel za žično pregrajo in se nasmehnil, Jandu od same sreče, da se vidita, in to v nemškem kacetu. Tudi Janda se je moral nasmehnuti.

»Saj veste, kako,« je začel Janda, »nič dobrega ne boste zvedeli. Vi ste odšli — kdaj? Sredi julija, avgusta, takrat, ko se je na veliko izseljevalo; pozneje, po vašem odhodu, so začeli streljati. Takrat so bili tedni, strašni tedni. Vsak dan smo čakali, da pridemo na vrsto. Takrat so streljali po dvakrat na teden, vsak teden so jih postrelili po dvesto do tristo. Težko se je dihala takrat, vse nas je davilo. To so bili težki časi...«

Janda ni bil nič kaj pri volji, da bi nam pripovedoval... Vsi smo nekam obmolknili. Vse je bilo tako strahotno jasno. Bili smo tu, obsojeni smo bili na smrt, nekje spodaj, čemur se je pravilo včasih domovina, nekje spodaj, v tej domovini pa so hitlerjevci napravljali iz Maribora

Marburg, izseljevali so in streljali... Nihče ni upal ničesar več povprašati. Slikarjev obraz pred žico se je docela pobesil...

Takrat je Dušan skoraj zapovedal:

»O Slavki nam povej, Janda!«

»O Slavki? Klavori?« je vprašal Janda, pobrisal sneg, ki se je nabiral na žici in povedal: »Slavko so streljali s Šlandrom. Bila je druga v Mariboru, ki so jo streljali. To se je zgodilo zadnje dni, mislim avgusta, nekaj za tem, ko so odpeljali vas.«

»Vidiš?!« je rekel slikar in nas pogledal. »Vedno sem pripovedoval, da so se Nemci opijanili od zmag, da bodo zdvijali. Ali nisem?«

Nekdo je povprašal zaradi mučenja. Hotel je zvedeti, če so tudi Slavko mučili.

»Ni da bi začel govoriti,« je povedal Janda počasi. »Vse so delali z njo, kar so si izmislili. Célo mesto se je takrat vzdramilo. Govorili so naši, govorili so gestapovci — ali ne toliko o mučenjih kakor o tem, kako je umrla.«

Janda se je razgovoril, oči so se mu zalesketale.

Pripovedovanja pa ni končal. Od nekod je priletela beseda: »Müller!« — v trenutku smo izginili izpred osemnajstega bloka. (Müller je bil znan esesovec. Kamenjal je Žide in jih pošiljal na bodikasto električno žico. Stari kacetarji so pripovedovali o njem strahotne storije.)

Kmalu nato je bila večerja — črnikasta voda, nesladkana, pravili so ji kava. Mi s slikarjem vred ta večer dolgo nismo zaspali. Zbrali smo se okoli peči in se pogovarjali. O Slavki. Govoril je Dušan, pripovedoval je Slavko, izpraševal je Joža. Zadnji je pozneje omenil, da so bile Jandove oči ta večer »docela sfanatizirane«. Takšnega ga še ni videl. Ali — Slavkina podoba nam je rastla pred očmi, in z njo vred mesto ob Dravi, Maribor — in domovina, nad katero je risal Jože križe. Potem je prišel Janda, samo za trenutek, kakor je dejal — a je pozneje ostal, do konca...

Slavko so poznali vsi. Vsi so bili Mariborčani. Slavkov obraz je sijal od ene same sreče. Poznal jo je, »delal« je z njo, on je bil tisti, ki je začel »delati« z njo. Slavko je poznal tudi sestro, ki je »delala«,

ki je bila »naša«. Moral pa je pripomniti: »Ali, bila je zagrizena nacionalistka« — in še »vsa družina je bila nekam nacionalna«.

Zaradi tega ga je Dušan zavrnil, Rekel je: »Boljše je biti zagrizen nacionalist kakor mladi činič.«

Slavko je zardel, zamomljal: »no-da...« in obmolknil.

Bil sem zadnja leta v Mariboru, ali najina pota — s Slavko, se niso srečala, nikoli nisem slišal besede o njej. Pripovedovali so ostali. Ko so jo zaprli — prijeli so jo na tistem stanovanju kakor Dušana, nekaj dni pozneje — še ni imela dvajset let. Mariborčani so komaj vedeli zanjo, komaj so vedeli, da je študirala komercialno.

»Drugi letnik komercialne je končala v Zagrebu,« je na kratko povedal Slavko, »potem je prišla v Maribor. Drugače pa je bila,« — Slavko je pogledal po tovariših, kakor da ne bi vedel, ali naj nadaljuje ali ne — »drobno, tiho dekletce.« Nato je povedal kakor v opravičilo: »Ljudi se je izogibala.«

»Tudi mojega brata, starejšega, onega,« — se je Dušan zazrl v mene — »takrat, ko smo stali na dvorišču sodnije, pomahal nama je, tudi tega mojega brata — danes ne živi več, padel je kot zagrizen nacionalist — so prijeli takrat na tistem stanovanju kakor Slavko.«

Za trenutek, samo za kratek hip, je zraslo pred našimi očmi dvorišče stare sodnije. Stali smo v vrsti, ne da bi vedeli — ali nas bodo odpeljali na strelišče pod Pohorjem ali kdove kam — o lagerjih se takrat nikomur še sanjalo ni. Ušesa so se napolnila s kričanjem nemških gestapovcev in z rožljanjem verig, ki nas je poganjalo sredi noči iz spanja...

A Dušan je nadaljeval: »Tako mi je pripovedoval brat — tudi njega so streljali takrat —, da so gestapovci dognali, kdaj se odpirajo vrata za naše. Kadar trikrat pozvonil. Lazili so za obiskovalci — vse se je takrat sestajalo na tistem prekletem stanovanju! — potem so aretirali domače.«

»Vse po vrsti so nas dobili, lepo zbrane,« je pokimal Slavko in se nasmehnul.

»Tako je prišla tudi Slavka,« je nadaljeval Dušan. »Pozvonila je, odšla po stopnicah in vprašala: »Ali kupite japonske slike?« Tako so se dogovorili. Gestapovca — bila sta v civilu — sta jo potegnila

v stanovanje. Malo zatem so jo prignali na ulico. Zasliševanje zgoraj je moralo biti kratko. Spodaj jo je čakal Šlander. Kakor je povedal brat, je Šlander spoznal, da so padli v zasedo — a ko je takrat zagledal Slavkin prebledeli obraz med moškima, je planil nad enega ter ga pobil. Brez vsega je bil, tako z golimi rokami ga je pobil. Hotel je rešiti Slavko. Tako se je pravzaprav vsa zadeva začela... Mogoče bi jo rešil — ali v Mariboru je takrat mrgolelo gestapovcev; bili so tudi na nasprotni strani ulice, v nasprotni hiši. Moral je zbežati. Zatekel se je v bližnjo vežo. Tu ga je dohitel eden izmed gestapovcev. Pomagala je tudi ulica — takrat je hotelo biti v Mariboru vse nemško. Gestapovec ga je po kratkem rvanju dotokel s pištolo. Šlander je omedlel. Zvezali so ga in presuvali s škornji. Nato je privozil avto ter ga odpeljal. Strašno so ga mučili, vse dni, do streljanja... Ali nisi tako pripovedoval, Janda?« Dušan je vpraševal Jando, pogledal pa je slikarja.

»Aj,« je vzdihnil bolestno slikar. »Ti kar pripoveduj! Ali Šlander je bil samo eden, danes pa Šlandra ni več. Šlandrov ni več... S pestjo na Švabe, na gestapovce?! Nihče mi ne bo dopovedoval, da ni to norija... To je blaznost, prav resda — blaznost...« Slikarjeve oči so vročično sijale...

»Bedak si, Jože,« mu je na kratko in odsekano odgovoril Dušan. »Začel si računati, a bi hotel postati umetnik. Če bi Slavka takrat računala kakor ti sedaj, prodala bi se Nemcem, postala bi gestapovka... Ali bi jo pa streljali kakor na stotine drugih... in tebi, tebi bi se obraz še bolj podaljševal. Saj to je tisto, vidiš...«

Po barakah so začeli kričati kriminalci, naganjali so kacetarje spat. Dvignili smo se — Jože je zastokal — in se odvlekli v sosednjo izbo. Neradi smo odšli tja. Tam ni bilo peči, tam je bil hlad. Posedli smo po tleh, pogovor o Slavki se je nadaljeval sam od sebe. Ali prav nič si nismo mogli dopovedati, kaj je napravilo iz te »zagrizene nacionalistke«, kakor je večkrat pripomnil Slavko, iz tega vsakdanjega in navadnega mariborskega dekleta, iz te zagrebske komercialistke — Slavko Klačvoro, kakršna je zrasla pred našimi očmi. Janda je povedal, da je v Mariboru govorilo tiste dni o tem bledičnem dekletu skoraj vse mesto...

To je bilo staro nemškutarsko mesto, tudi po njeni smrti ni prenehalo govoriti o njej...

— Na ulico je stopila bleda, kakor so povedali. Aretacija jo je zbegala. Pobrala ji je kri. Ali prav takrat se je zgodilo nekaj, kar ni mogel slikar nikoli »izračunati«, čeprav je hotel biti umetnik, take čase je imel včasih, tudi v kacetu so ga popadali — prav takrat se je zgodilo nekaj, kar ji je stisnilo srce. Po stopnicah, preden se je prikazala z onima dvema na ulico, jo je mučila ena sama misel: kako bo s Šlandrom? Ali še preden se je znašla, je bila na ulici, zagledala je Šlandra. Ta Šlander se je pognal na gestapovca. Vsa borba je trpela nekaj minut — nekaj kratkih minut, v katerih je docela pozabila, kakor se je pozneje spominjala, da bi lahko zbežala — ona pa vse do konca, do zadnjih dni avgusta, ko so jo potem streljali, ni in ni mogla pozabiti Šlandra. Z golimi rokami je planil nad gestapovce, da bi rešil — njo, Slavko, tisto tiho in včasih malo trmasto dekletce, kakor so pravili o njej domači.

To je bilo takrat... Takrat so selili Maribor, na sodnji so začeli s streljanjem, podle duše so začele izdajati... Šlandrov obraz na uličnem tlaku so osuvali škornji, ves je bil oblepljen s krvjo... Ta Šlandrov obraz se ji je za vedno zapisal... Stisnila je zobe, vse se je skrčilo v njej. Za kratek trenutek so se ji napolnile prsi z občutkom čudovite in velike sreče, s težavo je dihala tistih nekaj trenutkov. Tak trenutek je doživela poslej samo še enkrat, ob koncu... Drugače pa so bili dnevi za njo ena sama groza zasliševanj, mučenj in ponižanj...

— Poslej je bilo z njo tako, da ne bi mogli od nje ničesar več zvedeti. Tiste dni se je začelo po Mariboru šušljati, kakor je pripovedoval Janda; govorili so gestapovci, govorili so pazniki, šepetale so si ženske, Jandi je pripovedovala vso stvar o Slavki Nemka. Ta Nemka je tulila doma med stenami in vpila: »To so Nemci, jaz sem jih poznala, zdaj jih imate!« Vpila je zaradi otrok, bili so hitlerjanci...

»Lahko si mislite, kako je bilo,« je nadaljeval Janda, »začeli so s tistimi vsakdanje preprostimi gestapovskimi metodami: skraja zlepa... Prostost... Služba pri »velikem in večnem rajhu«... Ali — za vse to ni imela Slavka nobenih ušes... Začeli so z zasliševanji, ponoči in

podnevi, nepretrgoma. Izpraševali so jo vsi: ko je odpovedal eden, je začel drugi. Gestapovci so dobili v Mariboru prvo žensko, prvo nasprotnico. Ni prosila, ni jokala...«

— Gestapovec, prihajal je oblečen zdaj po avstrijsko, zdaj v gestapovski uniformi, jo je nagovarjal skraja s tistim slabim koroškim narečjem — zasliševal je tudi Jando, ta je poznal njegov sladki glas. Ali glas — skraja je bil sladak in zaupljiv — je postajal vedno bolj odsekan. Gestapovec iznenada ni mogel več prenesti njenega pogleda. Sunil jo je s pestjo. Slavki so se začele ustnice lepiti od krvi. Sladki obrazi okoli nje so začeli suroveti, izgubljali so potrpljenje. V zelene in črne jope zapete postave so začele postajati nasilne. Začeli so jo suvati, vsi zapovrstjo. Morala se je sleči do golega... Po mestu se je razvedelo, da so jo bičali. Tako so si pošepetavale tiste dni gospodinje po mestu. Te gospodinje so vedele takrat pripovedovati cele zgodbe o kleti, o cementu, o podplatih... Morali so jo polivati z vodo, da se je osveščala...

»Tiste dni« — je pripovedoval Janda — »tiste dni me je prihajala obiskovat žena. Poleg naju je stal paznik, žena se je nasmihala, ali solze so ji polnile same od sebe oči, ko je pripovedovala o Slavki.«

— Tako ženske, gestapovci po kavarnah pa so se krohotali. Slavka je bila prvo dekle v Mariboru, ki so jo predali gestapovci mariborski nemškutariji, mariborski nemškutarski svojati. Nekdo, ki so ga prignali na sodnijo — bilo je že po našem odhodu v Mauthausen, aretirali so ga na onem stanovanju — jo je videl ležati tam ko mrtvo na divanu. Ležala je tam naspol gola in okrvavljena... Pozneje so jo znova zavlekli na ono stanovanje, aretacije so se nadaljevale.

»Ni, da bi mogel vse povedati,« je izjavil Janda in nadaljeval: »V mestu so vladali takrat nemčurji, ki so si hodili ogledovat stanovanja in pohištvo, potem pa pošiljali ljudi v kasarne in v Srbijo. Hoteli so se pokazati tretjemu rajhu s svojo surovostjo. Eden izmed teh, neki Ferdl, javljal se je za streljanje »banditov« — pred vojno je bil tat in mariborski postopač —, se je krohotal, ko je pripovedoval po mariborskih oštarijah,

kako jo je siloma slačil in kako mu je hotela pljuniti v obraz... ali sirota ni imela nič več slin, nič več si ni mogla pomagati. Hotela je vpiti, a ji je z robcem zamašil usta — ,banditki'...«

Vsa baraka je bila pogreznjena v temo, slišati je bilo samo sopenje kacetarjev, tam pa tam se je kateri dvignil in se medlo z negotovimi koraki odzibal iz sobe — mi pa smo videli kakor pred našimi očmi izmučeno telo devetnajstletnega dekleta. Krčevito se je upiralo in kljubovalo...

— K zasliševanju je začela prihajati vsa gestapovska drhal. Enako je bilo s pazniki na sodniji, prihajali so v klet, si jo ogledovali, kakor da bi ponevedoma zašli v njeno celico. Takšna je morala pred Lurkerja. Nizko in zavaljeno telo šefa mariborskih gestapovcev smo poznali vsi. Ko je sedel na stolu, na tistem z usnjem prevlečenem stolu, so mu noge bingljale. Zavese pri njem so bile spuščene, da je bil v sobi, natlačeni s pohištvom, z nekaj akti na mizi, prijeten in hladen polmrak. Drobne in zalite oči, ki so venomer utripale, so tipale Slavko skozi zlato obrob-ljene naočnike.

— Znenada se je Lurkerjeva roka zganila, pod njo je zašumel plakat. Potisnil ga je pred Slavko. Na rdečem plakatu so bila imena na smrt obsojenih. Počasi je začel s svinčnikom podčrtavati neko ime, bilo je njeno. Tudi Šlander je bil na plakatu. Natihoma je dejal:

»Oder, wenn Sie nicht deutsch verstehen, bitte — windisch, oder slowenisch, wie Sie wollen...« Pokazal je desno vrsto na plakatu in se na kratko nasmehnil.

— V mestu je hodil Lurker ležat k neki Nemki, kateri je pripovedoval, da kaj takšnega ne on in ne nemški gestapo še nista doživela; niti na Poljskem ne, kjer so Poljakinje streljale gestapovce in nemške vojake ob belem dnevu in sredi Varšave. Obisk ni bil dolg. Znenada je Lurkerja nekaj zbadlo. Morali so jo odgnati. Slavka je slišala samo še psovko, nato pa tenek in cvileč smeh. Bila je vsa izprebita, kakor v vročici, ali čutila je, da jih je premagala. Niso je mogli pripogniti, ponižati, da bi izdajala... Nihče se je ni več dotaknil; hodili so okoli nje, kakor bi se je ogibali...

— Dan, preden so jo streljali, so jo odpeljali v eno izmed mariborskih dvoran. Tam se je zbral ves gestapovski svet, zbrali so se vsi partajevci: vsi tisti, ki so prišli iz Avstrije in iz rajha, da bi napravili iz Štajerske »Untersteiermark«, kakor je vročično povedal Janda. Isti dan se je pripeljal iz Salzburga šef avstrijskega gestapa. Skraja, so pripovedovali, je govorila mirno — in prevajalec je lahko mirno prevajal. Pozneje pa — v dvorani je zrl vanjo ves gestapovski svet, propalice, ki so nosile tiste dni pokonci glavo po mestu — pozneje je začela vpiti. Prevajalec se je zmedel, čeprav je neki feldvebel zakričal nad njim, da mora prevajati, da mora vseeno prevajati. Ali Lurker je pomignil stražarjem, da so jo odvedli. Pripovedovali so, da ji oči niso še nikoli tako sijale...

— Streljali so jo zadnje dni avgusta. Bilo je vedno tako, da smo morali prisostvovati, je dejal Janda. Vedno je bilo enako. Prignali so obsojence iz kleti, postavili prvih pet pred polena pred zidom in jih streljali. To so bili strašni trenutki. Zatem je prišla na vrsto Slavkina skupina. Še isti dan, je nadaljeval Janda — se je razneslo iz jetnišnice, tisti večer so govorili povsod o Slavki. O njej so pripovedovali kaznjenci, kriminalci, ki so odnašali trupla v zaboje ter potresali tla z žaganjem, da se ne bi kri raztekala po kamenju.

— Takrat so ji še enkrat ponujali življenje, ponudili so ji službo. Pred drvmi so stali takrat štirje obsojenci, oči so jim povezali s črnimi rutami. Med njimi je bil tudi Šlander. Kriminalci so vlačili trupla petih ustreljenih, bilo je videti, da so vajeni takšnega dela. Lurkerjeve mišje oči izza zlatih naočnikov so pomežikovale, za njim pa so stali vsi tisti, ki so bili sladki z njo, pozneje pa delali silo nad njo. Zdaj so prišli, da bi se pasli — nad koncem.

Kacetarji so med pripovedovanjem zlezli skupaj. Janda je pripovedoval...

— Vse je bilo tako grozotno, a veliko, kakor je čutila Slavka. Čutila je, da je docela prisebna. Tisti »feuer« je rezal do kosti... En sam trenutek je stala, potem pa je planila med Šlandra in druge in zavpila:

»Tu je moje mesto! Med tovariši!«

Od zadaj je pristopil vojak, da bi ji zavezal oči. Iztrgala mu je črno obvezo in jo vrgla pred vojake. Vse jo je tako dušilo, vse oči so bile na njej, kakor bi se pasle. Takrat se je zgodilo, da se je zgrabila za prsi, divje zapela, raztrgala bluzo, si razgalila prsi — pokazale so se njene drobne in izprešibane prsi, bela koža z modrikastimi lisami — in skoraj nestrpno vzkliknila:

»Streljajte, prekleti psi!«

— Nekateri so pripovedovali, da so bile to njene zadnje besede, da je vzkliknil tudi Šlander. Pripovedovali so, da so ji oči v zadnjih trenutkih, ko so vojaki dvignili puške, strahovito izstopile. Tak njen pogled je na koncu obvisel na stražarju, ki je pomeril orožje proti njej. Zaslišal se je še enkrat tisti »feuer«, nakar so obsojenci padli. Nekateri so se še gibali. Slavka je še živeła. Prenehali so živeti, ko je pristopil dolg švabski zdravnik, bil je gestapovec, ter začel streljati v tilnike. Potem so kriminalci trupla odvedli in jih zmetali v skupen zaboj. Samo Slavkino telo so pustili zunaj. Pozneje so pripeljali posebno krsto ter jo vrgli vanjo. Tako, so pripovedovali, je zapovedal gestapovec, ki je prišel iz Salzburga.

— Še isti večer pa so streljali na dvorišču vojaka. Bil je tisti, ki ni streljal Slavke. Nekega drugega izmed strelcev — ta dan so postreljali sto osemdeset ljudi — so odpeljali v norišnico. Tako so govorili ljudje...

Sredi noči — ležali smo na gosto natlačeni v baraki — me je nekdo odkril, nato pa natihoma vprašal:

»Janez, ali si ti?«

Bil je Jože. Sklanjal se je preko mene.

»Kaj?« je začel vprašujoče ter počenil kraj mene. Opazil sem, da se mu je glas nekam potresal. »Kaj, Janez, ne bo nas vzel vrag, ne bomo poginili. Prsti so mi vsi sprezebli, nič več ne morem risati... A ko bo drugače, bom znova risal. Dosti bom risal, nazadnje bom narisal Slavko. Klavoro. Slavko Klavoro. To bo podoba, kakršne svet še ni videl. Veš, tiste goreče Slavkine oči pred cevmi, tiste njene drobne prsi, izmučene in izprešibane... Psi so to, ki morejo tolči ženske... Potem tisti krvavi gestapovski obrazi, tiste črne gestapovske postave, Lurkerjevi z zlatom

obrobljeni naočniki... vse to, vse to... če bi živel še Goya. To bi bila potem naša Slavka, naša majhna pa tako velika domovina. Se še spominjaš, včasih nismo vedeli, kaj ta beseda pomeni. Bila je prazna ta naša domovina, nič ni pomenila za nas. Morali so priti Nemci, morali smo priti v Mauthausen, morala je umreti Slavka... Kaj, Janez, saj, tudi jaz pravim, da ne bomo umrli... Vzdržali bomo, tudi v lagerju, čeprav imamo danes zvezane roke. Mi nismo Židje, da bi umirali. Ta naša Slavka še pomislila ni na to, da bi prosila za usmiljenje. Ta naša Slavka ne bo nikoli umrla... Tako si mislim nočaj... Od nekod je prišla misel, ne morem se je znebiti, in mi pravi, da bomo tudi mi prišli iz lagerja — in jaz bom srečen, življenje bo še lepo; moje življenje bo nekaj vredno, bo veliko vredno, pa čeprav ne narišem, ne naslikam nič drugega kakor eno samo Slavkino podobo. Z njo bi povedal vse, kar je v meni, kar čutim, a v meni je toliko... Janez, kaj boš povedal...?«

Nisem mu utegnil odgovoriti. Zbudil se je sosed, stari Žagar, in začel kričati.

»A, nehaj že, pripoveduj komu drugemu te svoje storije!« je mrmral stari nejevoljno in se ni mogel pomiriti. Obrnil se je na drugo stran in preklinjal zaradi spanca, ki sva mu ga odnesla s slikarjem.